

صدور خدمات فنی و مهندسی و کسب فرصت های اشتغال

در بازارهای کار بین المللی: تجربه ترکیه

رحیم تقی زاده - دکتری اقتصاد کار و روابط صنعتی و عضو هیات علمی دانشگاه صنعتی ارومیه

در راستای مفهوم درس آموزی از تجربه دیگران، بررسی راهبردها و اقدامات ترکیه برای توسعه بخش صدور خدمات فنی و مهندسی و همچنین اقدامات این کشور در حمایت از نیروی کار اعزام شده در چارچوب خدمات پیمانکاری هدف اصلی این مقاله است. به بیان دیگر این مقاله با بررسی تاریخی فرآیند اعزام نیروی کار به خارج از ترکیه به دنبال پاسخ به این سؤال است که جایگاه بخش صدور خدمات فنی و مهندسی در اقتصاد ترکیه چیست و این کشور اولاً برای توسعه این بخش چه راهبردهایی را پیاده کرده و ثانیاً برای کمک به اشتغال زایی و حل مشکلات افراد اعزام شده چه اقدامات و سیاست‌هایی را اتخاذ کرده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که بازار هدف صدور خدمات فنی و مهندسی ترکیه بیشتر شامل جغرافیای مشترک با ایران یعنی خاورمیانه و کشورهای تازه استقلال یافته است که می‌توان با برنامه‌ریزی راهبردی و هدفمند از این ظرفیت‌ها در شرایط رکود تورمی کشورمان استفاده کرده و از این طریق از فرصت‌های شغلی بالقوه در حوزه بازارهای بین‌المللی برای ایجاد اشتغال و مبارزه با بیکاری بهره گرفت

واژگان کلیدی: اشتغال، اعزام نیروی کار، صدور خدمات فنی و مهندسی، تجربه ترکیه.

صدور خدمات فنی و مهندسی^۱ می‌تواند از طریق ارزآوری، توسعه صادرات، انتقال فناوری، ایجاد اشتغال و در نتیجه کاهش بیکاری در داخل، کاهش هزینه‌های صورت گرفته برای نیروی کار همچون بیمه بیکاری و آموزش دارای اثرات مثبتی برای کشور باشد.

مسئله مبارزه با بیکاری و ایجاد اشتغال از دغدغه‌های اصلی سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران در اکثر کشورهای در حال توسعه و حتی توسعه یافته است. برای مبارزه با بیکاری و به بیان دیگر برای ایجاد اشتغال هم در شکل کلان مداخلاتی به شکل اعمال سیاست‌های مختلف خارج از بازار کار صورت می‌پذیرد و هم از درون بازار کار برای افزایش اشتغال اقدامات و راهبردهایی اعمال می‌شود. به عنوان یکی از برنامه‌های میان‌مدت برای پاسخگویی به مزاد عرضه نیروی کار، کشورها اقدام به اعزام نیروی کار به کشورهای متقاضی یا در شکل مستقیم و یا از طریق صدور خدمات فنی و مهندسی می‌نمایند.

۱- بر اساس ماده یک آیین‌نامه اجرایی حمایت‌های دولت از صادر کنندگان خدمات فنی و مهندسی "صادرات خدمات فنی و مهندسی عبارتست از صادرات فعالیتهای هدفدار مهندسی، تدارکات، طراحی، اجرا، ساخت، تعمیر کالا و تجهیزات و ماشین‌آلات صنعتی، نصب، راهاندازی، نظارت و آموزشهای مربوط، انتقال دانش فنی، فعالیتهای نرم‌افزاری (مدیریت، طراحی، مشاوره، خدمات انفورماتیک)، مطالعات توسعه و نظایر آنها به نحوی که صدور کالای صرف محسوب نشود".

تجربه تاریخی ترکیه در اعزام نیروی کار به خارج

ترکیه از جمله کشورهایی است که در زمینه اعزام نیروی کار به خارج بیش از نیم قرن سابقه دارد. از دهه ۱۹۵۰ مهاجرت نیروی کار از ترکیه عمدتاً به دلیل شرایط اقتصادی آن روز ترکیه به کشورهای اروپایی شتاب بیشتری به خود گرفت. پس از جنگ جهانی دوم و شروع دوران جدید رشد و پیشرفت اقتصادی در اروپا و به ویژه آلمان غربی، ترکیه توانست با امضای تفاهم‌نامه‌هایی بخشی از نیاز این کشورها به نیروی کار را تأمین کند. اولین تفاهم‌نامه اعزام نیروی کار ترکیه در سال ۱۹۵۷ بین وزارت امور خارجه ترکیه و دولت اشلوسویگ-هولشتاین صورت گرفت. با شروع دوران برنامه‌ریزی در اوایل دهه ۱۹۶۰ در این کشور، اعزام نیروی کار به خارج از راهبردهای اساسی برنامه‌های توسعه ترکیه قرار می‌گیرد به طوری که متعاقب این راهبرد، فصل جدیدی از مهاجرت نیروی کار به کشورهای متقاضی آغاز می‌شود. در سال ۱۹۶۱ تفاهم «نیروی کار مهمان» با آلمان فدرال، ۱۹۶۴ تفاهم با اتریش، هلند و بلژیک، در سال ۱۹۶۷ تفاهم با فرانسه و سال ۱۹۶۸ تفاهم با استرالیا در ادامه اجرای این راهبرد بوده است (بیلدیریم اوغلو: ۲۰۰۵).

در ابتدای اعزام نیروی کار به اروپا، نیروی کار از بخش کشاورزی، ساختمان و بعد از آن از بخش صنعت از ترکیه مهاجرت کردند. مهاجران اولیه در گروه سنی ۲۰-۴۰ ساله و دارای مهارت‌های اولیه و همچنین دارای توانایی خواندن و نوشتن و از مناطق آناتولی غربی بودند. لکن بعدها با افزایش تقاضا، از سایر مناطق ترکیه نیز نیروی کار به کاروان مهاجران پیوستند که در بین این افراد افراد روستایی جدا شده از بخش کشاورزی به وفور یافت می‌شدند (گنج و همکاران: ۲۰۰۹). در سال ۱۹۷۳ تعداد کارگران ترک آلمان از ۶۰۰ هزار نفر فراتر رفت؛ اما در این مقطع با توجه به بروز شوک‌های اقتصادی (شوک نفتی) آلمان روند پذیرش کارگر مهمان را متوقف کرده و به شرط برقراری تأمین اجتماعی نزدیک به ۱۵۰ هزار نفر از این افراد به ترکیه برگشتند. با توقف فرآیند اشتغال کارگران مهمان، ترک‌های مقیم در آلمان که تا آن روز جدا از خانواده‌هایشان بودند اقدام به انتقال خانواده خود نیز کردند و همین موجب گسترش جمعیت ترک‌های مقیم آلمان شد.

دیدگاه اولیه بسیاری از مهاجران این بود که برای مدتی جهت

- 1- Yıldırımoglu
- 2- Genç et al

گسترده و ایجاد اشتغال است. تحت این شرایط اتخاذ سیاست‌های تشویقی و حمایتی از این بخش یک راهبرد اساسی برای نیل به اهداف فوق‌الذکر است چرا که اولاً از توان بالای شرکت‌های فنی و مهندسی به ویژه پیمانکاری کشورمان که در شرایط رکودی موجود بلااستفاده مانده استفاده می‌شود و ثانیاً از طریق صدور خدمات فنی و مهندسی می‌توان برای بخش عمده‌ای از نیروی کار کشورمان که جوان و تحصیل کرده هستند فرصت‌های نوین شغلی ایجاد کرد بدون آنکه بر تورم داخلی اثر سوئی داشته باشد. اما سؤال اساسی این است که برای توسعه بخش صدور خدمات فنی و مهندسی و در نتیجه ایجاد اشتغال از طریق این بخش چه راهبردهایی موثر است؟ به نظر می‌رسد برای پاسخ به این سؤال استفاده از تجربیات سایر کشورها در چارچوب مفهوم «درس‌آموزی» (Policy learning) ضروری است. پاسخ به این سؤالات که: سایر کشورها به خصوص کشورهای رقیب در بخش صدور خدمات فنی و مهندسی چه عملکردی داشته‌اند و در این راستا از چه تدابیری استفاده کرده‌اند و برنامه‌های آتی آنها چیست می‌تواند هم از باب تقویت نقاط قوت و هم از منظر رفع نقاط ضعف کمک شایانی به توسعه بخش صدور خدمات فنی و مهندسی نماید. بر همین اساس در این نوشتار به مطالعه و بررسی تجربه کشور همسایه یعنی ترکیه در صدور خدمات فنی و مهندسی و اعزام نیروی کار از طریق این بخش می‌پردازیم. انتخاب ترکیه از چندین جهت منطقی به نظر می‌رسد؛ اولاً از نظر جغرافیایی و منطقه‌ای و در نتیجه بازارهای هدف، اشتراک قابل توجهی بین کشورمان و ترکیه وجود دارد. در بسیاری از بازارهای هدف مثل کشورهای مشترک‌المنافع و تازه استقلال یافته و یا عراق، ترکیه رقیب کشورمان در حوزه خدمات فنی و مهندسی است. ثانیاً ویژگی‌های جمعیتی و ساختار و بافت نیروی کار ترکیه و کشورمان نیز شباهت‌های زیادی باهم دارند که مزید بر علت است.

در این مطالعه با رویکرد بررسی تاریخی، ابتدا تاریخچه اعزام نیروی کار و سپس عملکرد و جایگاه صدور خدمات فنی و مهندسی در اقتصاد ترکیه مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد سپس راهبردها و سیاست‌های دولت ترکیه در توسعه این بخش مورد تحلیل قرار می‌گیرد. در نهایت بر اساس تجربه ترکیه پیشنهادهایی برای توسعه این بخش به قصد ایجاد اشتغال در کشورمان ارائه می‌شود.

تا ۱۹۸۶ بالغ بر ۱۶۴٫۶ هزار نفر به لیبی، ۱۵۸٫۸ هزار نفر به عربستان سعودی، ۳۲٫۹ هزار نفر به عراق و ۳۳٫۱ هزار نفر نیز به سایر کشورهای خاورمیانه کارگر ترک مهاجرت کرده‌اند. بر اساس آمار سال ۲۰۰۵ بیش از ۹۵ هزار کارگر ترک در عربستان فعالیت می‌کردند.

ورود نیروی کار ترکیه به بازار خاورمیانه کاملاً متفاوت از ورود نیروی کار این کشور به کشورهای اروپای غربی از طریق شرکت‌های ساختمانی صورت گرفته است (گل، ۲۰۱۲). به طوری که شرکت‌های ساختمانی و پیمانکاری ترک تماماً از کارگران ترک استفاده می‌کردند. بر اساس داده‌های سال ۱۹۸۲ از ۴۸۵۱۵ نفر نیروی کار اعزام شده به منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا ۳۲۳۹۰ نفر در شرکت‌های ترک و مابقی در شرکت‌های غیر ترک استخدام شده بودند. مطالعه عبدالله گل نشان می‌دهد که در طی سال‌های ۱۹۶۱ تا ۱۹۸۶ بیش‌ترین نیروی کار اعزام شده از ترکیه به کشورهای خاورمیانه و شمال آفریقا به ترتیب مربوط به لیبی، عربستان سعودی و عراق بوده است. هرچند که وی معتقد است تعداد کارگران ترک فعال در عربستان سعودی بیش از آمارهای رسمی است.

بررسی جایگاه بخش صدور خدمات فنی و مهندسی در اقتصاد ترکیه^۲

نیاز روزافزون اقتصاد جهانی به ویژه کشورهای در حال توسعه به توسعه عمرانی و زیرساختی، توسعه دانش، گسترش اینترنت و جهانی شدن امروزه فرصت مغتنمی را برای صدور خدمات فنی و مهندسی ایجاد کرده است. توسعه صادرات خدمات فنی و مهندسی علاوه بر رونق تولید و خدمات داخلی، از تأثیرگذارترین مؤلفه‌های توسعه صادرات، انتقال و گسترش فناوری است (بابایی: ۱۳۸۸).

با در نظر گرفتن نقش بخش صادرات خدمات فنی و مهندسی در افزایش توان رقابتی، درآمد ملی، بهبود تراز پرداخت‌ها، توسعه صادرات و اشتغال، این بخش به عنوان یکی از محورهای پیشران و به اصطلاح «لکوموتیو اقتصادی» ترکیه محسوب می‌شود. اهمیت بخش خدمات فنی و مهندسی در اقتصاد ترکیه را می‌توان در

2- Gül

۲- آمارها و اطلاعات این بخش مستخرج از برنامه توسعه دهم ترکیه (-۲۰۱۴) و همچنین اسناد پشتیبان این برنامه تحت عنوان «گزارش کمیسیون ویژه خدمات ساخت و ساز، مهندسی-معماری، مشاوره و پیمانکاری» می‌باشد.

کسب درآمد بالاتر به خارج از کشور رفته و سپس با اندوختن منابع مالی به کشورشان بازخواهند گشت؛ اما پس از مدتی بخش عمده‌ای از این افراد به فکر اقامت و حتی سرمایه‌گذاری در آن کشور افتادند. در طی زمان، بسیاری از این افراد از حالت «کارگر مهمان» وضعیت «شهروند فراملیتی» برای خود کسب کرده بودند (آبادان: ۲۰۱۱). شرایط اقتصادی و سیاسی آن زمان ترکیه نیز انگیزه‌ای برای بازگشت در این افراد ایجاد نمی‌کرد.

از نکات قابل توجه در موضوع نیروی کار مهاجر ترک، تجمع این افراد بر اساس مبدأشان است. بیش از ۲۵ درصد ترک‌های مقیم در بلژیک دارای ریشه شهرستان افیون هستند. بخش عمده‌ای از ترک‌های مقیم هلند از شهرستان کارامان ترکیه هستند. اصالت بیش‌ترین تعداد ترک‌های مقیم در سوئد نیز به بخش کولوی شهرستان قونیه (کونیا) بر می‌گردد. همچنین بخش عمده‌ای از شهروندان ترک دانمارک از مناطق آناتولی جنوب شرقی هستند. بخش عمده‌ای از مهاجران اولیه را مردان تشکیل می‌دادند؛ اما بعدها به مرور زمان و با ازدواج این مهاجران از ترکیه و انتقال خانواده خود به کشور مقیم، نسبت بین مرد و زن تقریباً متعادل گشته است. بر اساس آمار ۲۰۰۷، نزدیک به ۴۵٫۳ درصد از شهروندان ترک مقیم آلمان، ۴۶٫۴ درصد از ترک‌های مقیم هلند و ۴۸٫۸ درصد از ترک‌های بلژیک را زنان ترک تشکیل می‌دهند. همراه با کاهش بیکاری در ترکیه یکی از منافع سیاست اعزام نیروی کار برای ترکیه، نقش این افراد در اقتصاد ترکیه است. در سال ۱۹۹۴ بیش از ۶۲٫۳ درصد از کسری تراز تجاری ترکیه از محل ارزهای وارد شده توسط این کارگران تأمین شده است. هرچند این نرخ با ماندگار شدن مهاجران ترک در اروپا رفته‌رفته کمتر شده است به طوری که در سال ۲۰۰۰ میلادی در حدود ۲۰٫۴ درصد از کسری تراز تجاری ترکیه با ارزهای انتقال داده شده این افراد به ترکیه تأمین شده است. از سوی دیگر نقش قابل توجه این افراد در انتقال فناوری و فناوری به ترکیه را نمی‌توان اغماض کرد. اگر امروزه در بین کشورهای در حال توسعه، ترکیه از بسیاری از رقبای خود جلو زده است بی‌شک انتقال دانش و سرمایه توسط این افراد سهم بسزایی در رشد و توسعه ترکیه داشته است (کایا، ۲۰۰۸).

اما نکته قابل تأمل آن‌که اعزام نیروی کار ترکیه به خارج از کشور صرفاً به کشورهای اروپایی محدود نمی‌شود. بین سال‌های ۱۹۶۱

1- Kaya

شش مورد عنوان کرد: ارزآوری، توسعه صادرات، ایجاد اشتغال، انتقال فناوری، تأثیر در پارک فناوری (پارک مکانیک) و بهبود تعامل با دنیای خارج.

خدمات فنی و مهندسی ترکیه با استفاده از توان نیروی انسانی، دانش فنی، تطبیق فناوریانه، تجربه کار، موقعیت جغرافیایی، ارتباطات نزدیک سیاسی و فرهنگی با کشورهای منطقه از زمان اتخاذ راهبرد ورود به بازارهای جهانی در سال ۱۹۷۲ تا نیمه سال ۲۰۱۲ در ۹۴ کشور دنیا تعداد ۶۵۴۷ پروژه را با اعتباری بالغ بر ۲۱۴٫۶ میلیارد دلار را پذیرفته است (وزارت توسعه، ۲۰۱۴).

به ویژه از سال ۲۰۰۳ میلادی حجم فعالیت خدمات مشاوره و فنی مهندسی توسعه قابل ملاحظه‌ای را تجربه کرده است. از سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۲ در مقابل صادرات ۷۳۷ میلیارد دلاری کالا جمعاً ۱۴۲٫۳ میلیارد دلار قرارداد پروژه‌های فنی و مهندسی در خارج از ترکیه توسط شرکت‌های ترک بسته شده است. به بیان دیگر هر سال به طور متوسط معادل ۲۰ درصد صادرات کالا، پروژه‌های فنی و مهندسی در خارج از ترکیه توسط شرکت‌های ترک گرفته شده است. گسترش صدور خدمات فنی و مهندسی در بسیاری از بازارهای خارجی ترکیه باعث بهبود و توسعه صادرات مصالح ساختمانی و فنی شده است. صادرات کالاها و مصالح ساختمانی ترکیه در سال ۲۰۰۸ بالغ بر ۲۳٫۵ میلیارد دلار بوده که با رخداد بحران مالی این آیتم در سال ۲۰۰۹ به ۱۵٫۸ میلیارد دلار کاهش یافته که مجدداً در سال ۲۰۱۰ به ۱۶٫۴ میلیارد دلار افزایش یافته است. بر اساس آخرین آمار میزان صادرات کالا و مصالح ساختمانی ترکیه در سال ۲۰۱۱ بالغ بر ۱۹ میلیارد دلار بوده است. بر اساس برآورد برنامه دهم توسعه ترکیه پیش‌بینی می‌شود میزان صادرات مصالح ساختمانی ترکیه در سال ۲۰۱۸ (سال پایانی برنامه) به سطح ۴۵ میلیارد دلار برسد (وزارت توسعه ترکیه، ۲۰۱۴).

مهم‌ترین بازارهای خارجی خدمات پیمانکاری و مهندسی شرکت‌های ترک به ترتیب، کشورهای تازه استقلال یافته مشترک‌المنافع، خاورمیانه و آفریقا است. توزیع جغرافیایی پروژه‌هایی که شرکت‌های ترک تا سال ۲۰۱۲ انجام داده‌اند بدین قرار است: کشورهای مشترک‌المنافع ۴۴ درصد (۳۳۱۶ پروژه با اعتبار بالغ بر ۹۵٫۸ میلیارد دلار)، خاورمیانه ۲۴٫۵ درصد (۱۳۰۹ پروژه با اعتبار ۵۲٫۶ میلیارد دلار)، آفریقا ۱۹٫۹ درصد (۹۱۱ پروژه و به ارزش ۴۲٫۶ میلیارد دلار)، اروپا ۷٫۲ درصد (۴۷۲ پروژه با ارزش ۱۵٫۳ میلیارد دلار) آسیای شرقی و اقیانوسیه ۳٫۳ درصد (۵۰۱ پروژه به ارزش ۷٫۱ میلیارد دلار) و آمریکا ۰٫۵ درصد (۳۸ پروژه با اعتبار ۱ میلیارد دلار).

از سوی دیگر بررسی توزیع کشورهای پروژه‌های پیمانکاری و مهندسی انجام شده توسط شرکت‌های ترک در خارج از کشور از سال ۱۹۷۲ تا ۲۰۱۲ نشان می‌دهد که ترتیب کشورهای مقصد صدور این خدمات به شرح ذیل است: فدراسیون روسیه ۱۷٫۶ درصد، ترکمنستان ۱۲٫۵ درصد، لیبی ۱۲٫۳ درصد، قزاقستان ۷٫۱ درصد، عراق ۶ درصد، عربستان سعودی ۴٫۹ درصد، امارات متحده عربی ۳٫۶ درصد، قطر ۳٫۶ درصد، رومانی ۲٫۹ درصد و الجزایر ۲٫۸ درصد (جدول شماره یک).

جدول ۱- توزیع کشوری پروژه‌های پیمانکاری ترکیه در بازه زمانی ۲۰۱۲-۱۹۷۲.

کشور	ارزش کل پروژه (میلیارد دلار)	سهم
فدراسیون روسیه	۳۷,۹	۱۷,۶ درصد
ترکمنستان	۲۶,۹	۱۲,۵ درصد
لیبی	۲۶,۳	۱۲,۳ درصد
قزاقستان	۱۵,۳	۷,۱ درصد
عراق	۱۲,۹	۶,۰ درصد
عربستان سعودی	۱۰,۴	۴,۹ درصد
امارات متحده عربی	۷,۷	۳,۶ درصد
قطر	۷,۷	۳,۶ درصد
رومانی	۶,۱	۲,۹ درصد
الجزایر	۶	۲,۸ درصد
سایر کشورها	۵۷,۴	۲۶,۷ درصد
جمع	۲۱۴,۶۶	

از نظر توزیع زیربخشی پروژه‌های پیمانکاری و مهندسی تقبل شده از سوی شرکت‌های ترکیه در خارج از این کشور، زیر بخش ساختمان با ۹۸ میلیارد دلار در رتبه اول قرار دارد. بعد از آن پروژه‌های زیر بخش ارتباطات با ۵۱,۶ میلیارد دلار، پروژه‌های تأسیسات صنعتی با ۴۱,۶ میلیارد دلار و پروژه‌های زیر بخش آب به ارزش سرمایه‌گذاری ۱۵,۹ میلیارد دلار در رتبه‌های بعدی قرار دارند. از نظر گروه‌های فعالیت نیز پروژه‌های مسکن، ارتباط جاده‌ای/تونل/ و پل، مراکز تجاری و فرودگاه‌ها بیشترین سهم را از بخش صدور خدمات پیمانکاری و فنی مهندسی ترکیه را داشته‌اند.

در کنار این اثرات مثبت، صدور خدمات فنی و مهندسی چه از طریق توسعه صادرات به صورت غیرمستقیم و چه به شکل مستقیم به ایجاد اشتغال در ترکیه کمک شایانی کرده است. بر اساس آمار سازمان کار ترکیه در فاصله سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۰۱ تعداد ۵۵۸۶۸۲ نفر نیروی کار به‌طورمستقیم در قالب صدور خدمات فنی و مهندسی به خارج از ترکیه اعزام‌اند که بخش عمده‌ای از این نیروی کار در قالب قراردادهای پروژه‌های فنی و مهندسی بوده است.

جدول ۲- نیروی کار اعزام شده به خارج از کشور ترکیه طی سال‌های ۲۰۱۱-۱۹۷۲.

سال‌ها	تعداد نیروی کار
۱۹۷۲-۲۰۰۰	۱۲۵۵۰۹۵
۲۰۰۱	۲۰۲۴۲
۲۰۰۲	۲۶۹۱۶
۲۰۰۳	۳۴۱۵۱
۲۰۰۴	۴۰۱۹۶
۲۰۰۵	۶۰۳۵۵
۲۰۰۶	۸۱۳۷۹
۲۰۰۷	۷۰۰۲۴
۲۰۰۸	۵۸۶۰۲
۲۰۰۹	۵۹۴۷۹
۲۰۱۰	۵۴۸۴۷
۲۰۱۱	۵۲۴۹۱

منبع: داده‌های سازمان کار ترکیه.

برخی از راهبردها و اقدامات دولت ترکیه برای توسعه صدور خدمات فنی و مهندسی

ترکیه در قالب برنامه‌های توسعه به ویژه پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه در چارچوب راهبردها و اقدامات متعدد، هم به توسعه بخش صدور خدمات فنی و مهندسی اهمیت ویژه‌ای داده است و هم این‌که در چارچوب حمایت از نیروی کار و استقرار مفهوم «کار شایسته» اقدامات متعددی را برای حمایت از نیروی کار انجام داده است.

در ترکیه هرگونه اعزام نیروی کار به خارج از کشور در قالب پروژه‌های پیمانکاری و خدمات فنی و مهندسی با مجوز سازمان کار که زیرمجموعه وزارت کار و تأمین اجتماعی است صورت می‌پذیرد. به طوری که همه قراردادهای کار شاغلین خارج از کشور با نظارت و تأیید موسسه کار و جاهت قانونی پیدا می‌کند. از سوی دیگر این سازمان با برقراری دوره‌های آموزشی و همچنین اطلاع‌رسانی نسبت به فرصت‌های شغلی ایجادشده در سامانه بازار کار به اعزام نیروی کار کمک می‌نماید.

اقدام دیگر دولت ترکیه برای کمک به اعزام نیروی کار و همچنین حل مسائل و مشکلات شهروندان شاغل این کشور در سایر کشورها، راه‌اندازی رایزنی‌های «کار و تأمین اجتماعی» در کنسولگری‌ها و سفارتخانه‌های این کشور در سایر کشورهاست. این رایزنی‌ها در زمینه راهنمایی شهروندان ترک که مایل به ایجاد دفتر کار و یا تأسیس شعبه هستند و یا در زمینه شرایط کاری، قوانین تأمین اجتماعی،

فعال در خارج از ترکیه: «حمایت از تأسیس دفتر در خارج»، «حمایت‌های تبلیغاتی، معرفی و بازاریابی»، «حمایت‌های تحقیق و بررسی بازار»، «حمایت‌های نمایشگاهی»، «کمک به برگزاری سمینارها و کنفرانسها»، «کمک به مطالعات امکان‌سنجی و تهیه طرح تجاری» و همچنین «کمک در تهیه و امضای قراردادهای ارائه شده است. البته در آئین نامه جدید حمایت از صدور خدمات فنی و مهندسی که در سال ۲۰۱۲ به تصویب رسیده است مواردی همچون «حمایت از اعزام هیئت‌های پیمانکاری و مهندسی»، «کمک به خرید استانداردهای بین‌المللی پیمانکاری» و همچنین «ارائه آموزش و فراهم‌سازی بستر تحصیلی برای کارکنان بخش دولتی سایر کشورها که شرکت‌های ترک در آنها فعالیت می‌کنند» نیز آمده است.

جمع‌بندی و ارائه پیشنهادات

کشورمان در زمینه صدور خدمات فنی و مهندسی تقریباً از سابقه چندان زیادی برخوردار نیست. عمده‌ترین تلاش‌های رسمی برای صادرات خدمات فنی و مهندسی به پایان جنگ عراق و کویت و سال‌های ۱۳۷۳ بر می‌گردد. هرچند صادرات خدمات در گذشته فقط محدود به بخش حمل‌ونقل بود، اما از سال ۱۳۷۲ به بعد سایر خدمات فنی و مهندسی، فناوری اطلاعات، گردشگری، هنر فیلم‌سازی، خدمات پزشکی و خدمات چاپ و نشر نیز به موارد صادراتی اضافه شده است (بابایی: ۱۳۸۸). از آن تاریخ به بعد در قالب برنامه‌های توسعه اقدامات مختلفی برای رشد صادرات خدمات فنی و مهندسی صورت گرفته و روند رو به رشدی را به خصوص در برنامه چهارم توسعه شاهد بوده‌ایم؛ اما آنچه که در این میان بسیار حائز اهمیت است اختلاف فاحش بین ظرفیت و عملکرد این بخش است. نیروی انسانی جوان، تحصیل کرده و از سوی دیگر نسبت به بسیاری از کشورها ارزان مبین مزیت رقابتی شرکت‌های ایرانی در عرصه صدور خدمات است. اما مقایسه عملکرد کشورمان با ترکیه نشان می‌دهد که ما در زمینه استفاده از این مزیت‌ها و پتانسیل‌ها چندان موفق نبوده‌ایم و تغییر راهبردی جدی در این حوزه کاملاً ضروری به نظر می‌رسد.

در شرایط فعلی رکود تورمی اقتصاد ایران، توسعه بخش صدور خدمات آمارهای سازمان توسعه تجارت ایران در سال ۹۲ میزان خدمات فنی و مهندسی صادر شده بالغ بر ۲.۲۶۱ میلیارد دلار بوده است. حال آنکه بر اساس داد‌های مجلس صادرات ترکیه (TIM) در سال ۲۰۱۲ میزان صادرات خدمات ترکیه ۴۳.۵ میلیارد دلار و در سال ۲۰۱۳ بیش از ۴۸ میلیارد دلار بوده است.

بیمه‌ها حقوق کار، مالیات، انتقال بیمه، مرخصی، اختلافات کارگری- کارفرمایی، بازنشستگی و... خدماتی را به متقاضیان ارائه می‌دهند.

یکی از مهم‌ترین مسائل نیروی کار اعزام‌شده به سایر کشورها مسئله تأمین اجتماعی و بیمه‌های اجتماعی شاغلین است. ترکیه برای حل مسئله تأمین اجتماعی نیروی کار شاغل در پروژه‌های خدمات فنی و مهندسی به عنوان یک راهبرد اساسی اقدام به امضای تفاهم‌نامه‌های متقابل تأمین اجتماعی با کشورهای پذیرنده نیروی کار می‌نماید. تا به امروز بین ترکیه و کشورهای آلمان، اتریش، آلبانی، آذربایجان، بلژیک، بوسنی هرزه گوین، جمهوری چک، دانمارک، فرانسه، گرجستان، هلند، انگلستان، سوئد، سوئیس، کانادا، قبرس شمالی، لیبی، لوکزامبورگ، مقدونیه، نروژ و رومانی تفاهم‌نامه‌های متقابل تأمین اجتماعی امضاء شده است (ایش کور، ۲۰۱۴).

در برنامه پنج ساله هشتم توسعه کشور ترکیه (۲۰۰۵-۲۰۰۱) به دلایلی همچون کمبود منابع مالی، مسائل مربوط به کیفیت و به ویژه آموزش نیروی کار بخش صدور خدمات فنی و مهندسی روند کاهشی داشته است که برای رفع این نواقص پیشنهادات زیر در برنامه نهم توسعه ارائه شده است: الف) افزایش ظرفیت مالی بانک‌ها و تأمین منابع مالی مورد نیاز از طریق مدل‌های جایگزین در فاینانس پروژه‌ها. ب) ارائه «برنامه بیمه ریسک سیاسی» به دلیل حوادث منطقه‌ای و جهانی، کاهش موانع اشتغال کارگران ترک در راستای گسترش جغرافیایی و تنوع خدمات ارائه‌شده. ج) اعمال اصلاحات اساسی قانونی و اجرایی در آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های حوزه ساخت، مدیریت پروژه و صلاحیت‌های شغلی و آموزش نیروی کار در راستای فرایند انطباق با دستورالعمل‌ها و توصیه‌های اتحادیه اروپا. د) ارائه الگوی مالی اشتراک بخش دولتی-خصوصی به عنوان الگوی موفق. ه) ارائه مشوق‌های مالی و حمایت دولت از توسعه بخش؛ و) الگو قرار دادن خط انتقال باکو- جیحان - تفریس در خصوص ایمنی و بهداشت شغلی کارگران.

بر اساس مواد برنامه نهم توسعه^۲ (۲۰۱۳-۲۰۰۷) برای حمایت از توسعه صادرات کالا و خدمات ترکیه به ویژه خدمات مهندسی و پیمانکاری از محل منابع صندوق «حمایت و تثبیت قیمت‌ها» حمایت‌ها و مساعدت‌های زیر به شرکت‌های فنی و مهندسی

۱ - www.iskur.gov.tr - İŞKUR تاریخ دسترسی ۲۰۱۴/۱/۱

۲ - برنامه نهم توسعه ترکیه هفت ساله بوده است.

بررسی و نظارت بر قراردادهای کار شاغلین است. همچنین آموزش و اطلاع‌رسانی از طریق سامانه اطلاعات بازار کار کارایی فرآیند جستجوی شغل و همچنین بهره‌وری نیروی کار را افزایش می‌دهد. لذا پیشنهاد می‌شود اولاً به لحاظ نرم‌افزاری سند راهبردی توسعه بخش صدور خدمات فنی و مهندسی تهیه شود. ثانیاً جهت اطلاع‌رسانی از فرصت‌های شغلی در بازارهای مقصد در حوزه خدمات فنی و مهندسی، ذیل ساختار وزارت تعاون کار و رفاه اجتماعی - با اصلاحات جدیدی - سازمان آموزشهای فنی و حرفه‌ای امورات مربوط به نیروی کار مهاجر را با همکاری رایزنی‌های بازرگانی کشورمان در سایر کشورها دنبال نماید. همچنین همانند ترکیه می‌توان از سیستم بیمه سیاسی برای کاهش بار اتفاقات سیاسی منطقه روی پیمانکاران استفاده کرد. در نهایت پیشنهاد می‌شود برای ترغیب پیمانکاران و مشاوران به استفاده از نیروی کار داخلی در پروژه‌های بین‌المللی و همچنین رفع مشکلات ایرانیان شاغل در خارج با همکاری وزارت امور خارجه رایزنی‌های کار و امور اجتماعی توسط وزارت تعاون، کار و امور اجتماعی در سفارت‌خانه‌ها دایر و راه‌اندازی شود.

منابع:

۱. بابایی، ساناز. (۱۳۸۸). نگاهی به صادرات خدمات فنی و مهندسی در ایران طی دوره (۱۳۸۷-۱۳۸۰). مجله اقتصادی-ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، شماره‌های ۹۳ و ۹۴، صص ۷۰-۵۱.
۲. www.tim.org.tr. TIM, Türkiye İhracat Meclisi. مجلس صادرات ترکیه
۳. www.tpo.ir سازمان توسعه تجارت ایران
4. Abadan-Unat, N. (2011). *Turks in Europe: from guest worker to transnational citizen*. Berghahn Books.
5. Kaya, İ. (2008). "Euro Turks: From Guest Workers to European Citizenship". *Eastern Geographical Review*. Volume 13, No 19. (In Turkish)
6. T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2014). *İnşaat Mühendislik-Mimarlık Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri*. Ankara. (In Turkish)
7. Genç, M. C., Değer, M. K., & Berber, M. (2009). *Beşeri Sermaye, İhracat ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Ekonomisi Üzerine Nedensellik Analizi*. Tebliğ, 7, 53-65. (In Turkish)
8. Yıldırımoglu, H. (2005). *Uluslararası Emek Göçü, Almanya'ya Türk Emek Göçü*. Kamu-İş, C. 8, No, 1.
9. Gül, A. (2012). *Orta Doğu Ülkelerinde Türk İşgücü ve Bu Ülkelerin İşgücü Açığı*. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (37-38), 103-109.

خدمات فنی و مهندسی از جنبه‌های مختلف همانند: استفاده از توان و پتانسیل خدمات مشاوره و اجرایی پیمانکاران داخلی، توسعه صادرات غیر نفتی همانند مصالح ساختمانی، انتقال فناوری، تعامل با اقتصاد جهانی، ارزآوری و کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و از همه مهم‌تر اشتغال‌زایی مستقیم و غیرمستقیم می‌تواند به عنوان موتور و محرکه رشد اقتصادی کشورمان باشد. اما برای نیل به این هدف و در راستای مفهوم درس‌آموزی از تجربه دیگران، مطالعه و بررسی بخش «صدور خدمات فنی و مهندسی ترکیه» می‌تواند برای سیاست‌گذار و تصمیم‌سازان کشورمان مفید و موثر واقع شود.

بررسی جایگاه بخش پیمانکاری و صدور خدمات فنی و مهندسی ترکیه نشان می‌دهد که اولاً دولت ترکیه به این بخش به عنوان یکی از محرکه‌های اصلی اقتصاد می‌نگرد و این موضوع از مواد برنامه‌های توسعه و همچنین برنامه‌های راهبردی بخش صدور خدمات فنی و مهندسی کاملاً مشهود است. ثانیاً بر اساس مشاهدات عینی نویسنده از فضای کسب‌وکار ترکیه، می‌توان ادعا کرد که با توجه به فضای رقابتی درونی اقتصاد ترکیه فرهنگ نفوذ و توسعه فعالیت‌های اقتصادی و به ویژه خدمات پیمانکاری به خارج در بین فعالان این بخش تقریباً نهادینه شده است. به بیان دیگر مدل اشتراک و همکاری دولت - بخش خصوصی زمینه موفقیت ترکیه را در صدور خدمات فنی و مهندسی فراهم ساخته است.

بررسی‌ها نشان می‌دهد که بخش عمده حوزه عملیاتی و قراردادی شرکت‌های ترک در خارج، جغرافیای نزدیک و مشترک با ایران مثل روسیه، خاورمیانه و شمال آفریقا است؛ که خود این مسئله حاکی از ظرفیت بسیار بالای کشورهای همسایه مثل عراق، ترکمنستان، آذربایجان و برخی کشورهای عربی در حوزه فعالیت‌های پیمانکاری است؛ که با توجه به توان داخلی و بسیاری اشتراکات فرهنگی و اجتماعی می‌توان با برنامه‌ریزی هدفمند و اتخاذ راهبردهای مناسب سهم بالایی از این بازارها را کسب کرد. از سوی دیگر با اعمال حمایت‌هایی همانند امضای تفاهم‌نامه‌های متقابل در حوزه بیمه‌های اجتماعی و سیستم مالیات بر درآمد افراد شاغل، می‌توان از دغدغه‌های نیروی کار در فرآیند اعزام کم کرد. راهبرد دیگری که ترکیه برای حمایت از نیروی کار اعزام‌شده به خارج از کشور در قالب خدمات فنی و مهندسی انجام می‌دهد